

Eski Türk Edebiyatı'nda *Hüsrev ü Şirin* ve *Hüsn ü Aşk*

Ahmet DOĞAN*

*Bulmuş sühan-ı bülemlend-nâmu
Firdevsî vü Hüsrev ü Nizâmî
Şeyh Gâlib*

I. "Hüsrev ü Şirin" Literatürü

Hüsrev ü Şirin, dinî destanî hikâyelerin ağırlıkta olduğu Eski Türk Edebiyatı'nın ilk dönemlerinde, Genceli Nizâmî'nin hamsesinden alınmış bir mesnevidir. *Leyla vü Mecnun* ve *Yusuf u Züleyha* mesnevileriyle birlikte Türk Edebiyatı'nı etkileyen önemli eserlerden biridir. Eserde anlatılan hikâyenin çekirdeğini, Sasanî hükümdarlarından adaletle meşhur Nuşirevan'ın torunu ve Hüzmüz'ün oğlu Hüsrev-i Perviz'in (590-628) hayat hikâyesi içerisinde geçen bir bölüm oluşturur. *Şehnâme*'nin müellifi Firdevsî'ye gelinceye kadar sözlü gelenekte yaşayan bu bölüm, Firdevsî'nin kaleme almasından itibaren, sonraki yazarlar tarafından defalarca işlenmiş ve büyük bir aşk hikâyesi olarak değer kazanmıştır. İlk defa *Şehnâme*'de manzum olarak işlenen Hüsrev ü Şirin efsanesi daha sonra XI. yüzyılda Senâî tarafından kaleme alınmışsa da eser edebî anlamda ölüm-süzlüğünü XII. yüzyılda Nizâmî ile kazanmıştır. Nizâmî'den sonra da pek çok aşk mesnevisi yazılmasına rağmen onun eseri aşılamamıştır.¹

Nizâmî'nin son şeklini verdiği mesnevi, İran edebiyatında olduğu kadar henüz oluşum devrini yaşayan Türk Edebiyatı'nda da yüzyıllarca pek çok şair tarafından *Ferhad ü Şirin*, *Ferhadnâme* gibi isimler altında tekrar tekrar işlenmiştir. Bunlar, şair ve eser adı olarak şöyledir: XIV. yüzyıl, Harezm sahasında Kutb (*Hüsrev ü Şirin*), Anadolu sahasında Fahrî (*Hüsrev ü Şirin*); XV. yüzyıl Çağatay sahasında Ali Şir Nevaî (*Ferhad ü Şirin*), Anadolu'da Şeyhî (*Hüsrev ü Şirin*), Harimî (*Ferhad ü Şirin*); XVI. yüzyılda Sadrî (*Hüsrev ü Şirin*), Ahmed Rıdvan (*Hüs-*

* Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Gönül Alpay, *Ali-Şir Nevaî, Ferhad ü Şirin (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 173, Ankara: Sevinç Matbaası, s. 20.

rev ü Şirin), Lâmiî (*Ferhad ü Şirin*), Celilî (*Hüsrev ü Şirin*), Muidî (*Hüsrev ü Şirin*), Ahî (*Hüsrev ü Şirin: Hikayet-i Şirin ü Perviz ve Rivayet-i Gülgûn u Şebdîz*), Arif Çelebi (*Hüsrev ü Şirin*), Kastamonulu Şânî (*Ferhadnâme*), İmamzade Ahmed (*Hüsrev ü Şirin*), Halife (*Hüsrev ü Şirin*), Mahvî (*Hüsrev ü Şirin*), Hatifi (*Hüsrev ü Şirin*); XVII. yüzyılda Fasih Dede (*Hüsrev ü Şirin*). Hüsrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin yazan şairler Faruk Kadri Timurtaş'ın aşağıda sunulan bibliyografyada künyesi verilen makalesinde kısa bilgiler etrafında işlenmiştir.

Zikredilen mesnevilerin pek çoğunu, metinlerarasılık bağlamında biçimsel dönüşümün bir dilden başka bir dile aktarılması olan, çeviri şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ancak bazen Ali Şir Nevaî ve Şeyhî örneğinde olduğu gibi indirgeme (daraltma) ve genişletme olduğu da görülürken, özellikle Ali Şir Nevaî'de izleksel ya da anlamsal dönüştürmenin ustaca kullanılmış olması -eserlerin sade bir tercüme olmaması noktasında- dikkate değerdir.

Nevaî, hikâyeyi kendisinden önce nazma çekenleri, efsane aşkı ve ıstırapı terennüm etmesine rağmen, Hüsrev'in hercaî ve ıstraptan nasipsiz hayatını merkeze oturtmalarından dolayı eleştirir. Ferhad'ın Hüsrev'e nazaran anlatılmayı daha çok hak ettiğini düşünen Nevaî, kendisinden önce yazılan hikâyelerde Ferhad'a ayrılan küçük bölümü genişleterek onu hikâyenin başkişisi konumuna getirir ve mesnevisinin ismini de *Ferhad ü Şirin* olarak değiştirerek hikâyeyi yeniden tanzim eder. Nevaî, hikâyenin kahramanı Ferhad'ın kendisini gerçekleştirmesi adına çıktığı yolculukta mağara, ejderha, ehripen, sihirli ayna, tılsım gibi birçok mitolojik unsura da yer vererek macerayı mistik bir yapıya büründürür. Hatta onun Hüsrev'in heveslerini anlatmaktan ziyade, Ferhad'ın aşkı hikâyenin merkezine oturtmakla beşerî aşkı değil de ilâhî aşkı ve bu aşktaki tekâmülü sembolik olarak anlattığını da söylemek mümkündür.²

Çağatay sahasında Ali Şir Nevaî'nin göstermiş olduğu başarıyı, Anadolu sahasında da Şeyhî gösterir. Gazel yazmanın birkaç ev yapmaya, mesnevi yazmanın ise şehir kurmaya benzediğini söyleyen Şeyhî, tüm edebiyat araştırmacıların ortak kanaatine göre Hüsrev ü Şirin mesnevilerinin en güzelini yazmayı başarmıştır. Şeyhî, eserini yazarken Nizamî'nin mesnevisini esas alır; ancak onu tercüme etmekten ziyade zaman zaman hikâyenin değişik bölümlerinde eksiltme ya da artırma yaparak hikâyeyi kendisince yeniden inşa eder. Eserde hissî bir aşk hikâyesinin anlatılmasına rağmen değişik münasebetlerle bazen hikemî ve tasavvufî fikirlere yer veren Şeyhî, dünyanın faniliği, vefasızlığı, ruhun imareti için nefsin yıkılması gerekliliği, ölüm vb. konular üzerinde de özellikle durmuştur.³

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız *Hüsrev ü Şirin* mesnevisi hakkında oldukça yetkin çalışmalar kaleme alınmış ve bu eserin edebiyat tarihimizdeki

² Aynı yerde.

³ Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999, s. 233.

yeri ve öneminin ortaya konulmasına gayret edilmiştir. Yapılan çalışmalara bakıldığında ilk olarak söz konusu eserin "metin neşri"nin yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların, Eski Türk Edebiyatı sahasında "inceleme-metin" başlığı altında görmeye alışık olduğumuz şekliyle yayımlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Edebî mükemmeliyete Nizami'nin kalemiyle ulaşan *Hüsrev ü Şirin* hikâyesi, Türk Edebiyatı'nda Nizami'den mühlhem kaleme alındığından incelemelerde de daha çok metni verilen hikâye ile Nizami'nin eseri mukayese edilmiştir. İncelemelerde üzerinde durulan bir diğer husus da *Hüsrev ü Şirin* hikâyesindeki, Ferhad'ın macerasının genişletilmesi ve Hüsrev'in ikinci plana alınarak Ferhad'ın baş kahramanı yapıldığı *Ferhad u Şirin* adında yeni bir hikâyenin nasıl doğduğu olmaktadır. Bunların dışında kaleme alınan yazılarda eserin konu, muhteva ve şekil özellikleri üzerinde durulmakta ve özde birbirinden çok da farklı olmayan şeyler söylenmektedir. Bu noktada kanaatimizce mesneviler, Nasrullah Pürcevadî'nin, -bibliyografyada künyesi verdiğimiz makalelerinde-Nizami'nin *Hüsrev ü Şirin*'inden hareketle yaptığı değerlendirmelerde olduğu gibi, mistik bir yapı içerisinde yorumlanabilir görünmektedir.

Bunun haricinde değişik dönemlerde oldukça çok sayıda müellif tarafından kaleme alınan *Hüsrev ü Şirin (Ferhad u Şirin)*'leri metinlerarasılık bağlamında incelemenin de mümkün olabileceğini söyleyebiliriz.

Mesnevilerin değişik açılardan yeniden yorumlanabilmesi hususunda, onlar üzerine yapılan daha önceki çalışmaları görmenin zarureti ortadadır. Bu bağlamda vermeye çalıştığımız *Hüsrev ü Şirin (Ferhad u Şirin)* ile ilgili bibliyografya denemesinden, bu eserler üzerine söyleyecek yeni sözleri olan araştırmacıların istifade edebileceklerini düşünmekteyiz.

Hüsrev ü Şirin Bibliyografyası

- Albayrak, Nurettin, "Ferhad ve Şirin", *DİA*, c. XII, s. 388-389, İstanbul, 1994.
- Alpay, Gönül, *Ali-Şir Nevaî, Ferhad ü Şirin (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 173, Ankara: Sevinç Matbaası, 1975.
- Alpay, Gönül, *Ali Şir Nevaî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevisi Üzerindeki Etkiler*, Ankara: *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1989, TDAY-B 1970, s. 155-167.
- Ayan, Gönül, "Ali Şir Nevaî'nin Mesnevilerinden Ferhad ü Şirin", Ali Şir Nevâî Sempozyumu, Konya, 3 Ocak 1992.
- Aycan, Enver, "Hüsrev ve Şirin Mesnevisi", *Türk Dili*, 1953, sy. 22, s. 672-675.
- Aycan, Enver, "Nevâî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevisine Dair", *Türk Dili*, 1953, sy. 17, s. 273-277.
- Aycan, Enver, "Nevâî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevisinin Konusu", *Türk Dili*, 1953, sy. 19, s. 417-421.
- Bengü, Mehmet Fuat, "Ferhat ile Şirin'in İki Baskısı", *Yeni Dergi*, sy. 2, s. 521.
- Bertels, Evgeniy, "Ali Şir Nevaî'nin Ferhad ü Şirin'i I", çev. Rasime Uygun, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, TDAY-B 1957, 1988, s. 115-130.

- Bertels, Evgeniy, "Nevâî'nin Ferhad ü Şirin'i", çev. Rasime Uygun, *Bilgi*, 1957, s. 119-121.
- Boz, Erdoğan, "Hüsrev ü Şirin'de Kafiye Oluşturan Kelimeler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1999, c. I, sy. 1, s. 227-249.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.
- Çulhaoğlu, Gülşen, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin Mesnevisindeki Aşk İlişkileri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Çulhaoğlu, Gülşen. "Şeyhî'nin Hüsrev u Sirin Mesnevisindeki Ask İlişkileri". *Doğu-Batı Subat-Mart-Nisan* 2004, sy. 26, s. 151-176.
- Duda, Herbert, *Fasl-ı Ferhad*, İstanbul, 1931.
- Ediskun, Haydar, "Kutub'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri", *Türk Dili*, 1969, c. XX, sy. 211, s. 43-47.
- Eminzade, Mehmet, *Nevâî'nin Ferhad ü Şirin'i*, İstalinabad, 1948.
- Erkal, Abdulkadir, "Lamiî Çelebi ve Ferhad ü Şirin (İnceleme-Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Erkal, Abdulkadir, "Lamiî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevisi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1997, sy. 8, s. 51-66.
- Erkal, Mustafa, "Hüsrev ü Şirin", *DİA*, 1999, c. XIX, s. 53-55.
- Esir, Hasan Ali, "Lâmiî Çelebi, Ferhad ile Şîrin (İnceleme-Metin-İndeks)", Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, v+448 s.
- Esir, Hasan Ali, "Geleneksel Türk Mutfağı ve Lâmiî Çelebi'nin Ferhad ile Şîrin Mesnevisinde Bahsettiği Yiyecek ve İçecekler", *İlmî Araştırmalar*, 2006, sy. 21, s. 121-134.
- Fazıloğlu, E., "Kutb'un Hüsrev ü Şirin Yazmasında Bulunan Kayıtlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1975, c. XI, s. 89-96.
- Flemming, Barbara, "Fahreddin Yakub b. Mehmet Hüsrev ü Şirin", (Tanıtma), *I. İstanbul Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, Türk Dili ve Edebiyatı: 322, 1979.
- Flemming, Barbara, *Die Alteste Anatolisch-Türkische Version von Nizâmîs Husrev u Sirin: Fahrîs Husrev u Sirin von 1367*, Hamburg: Hamburg Üniversitesi, 1971.
- Flemming, Barbara, *Fahrîs Husrev u Sirin Türkische Dichtung von 1367*, Wiesbaden, 1974.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i (Tenkit)", a.mlf., *Destursuz Bağa Girenler*, Ankara: Dergah Yayınları, 1982, s. 50-54.
- Hacıeminoğlu, M. Necmettin, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, "Bizim Romanlarımız ve Hüsrev ü Şirin", *Hisar*, Ocak 1964, sy. 1, s. 21-22.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, "Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri", *Türk Kültürü*, 1969, c. VII, sy. 79, s. 75-76.
- Hidayet, Nuraniye, "Ali Şir Nevâî'nin Meşhur Destanı Ferhad ü Şirin Üzerine", *Kemalizm*, c. XXX, sy. 354; s. 26-28.
- İbrahim, Şükrü. G., "İran ve Türk Edebiyatı'nda Hüsrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin", *Türkiyat Enstitüsü, Tez: 72.*

- İnan, Abdulkadir, "Kutb'un Hüsrev ü Şirin'inden Örnekler", *TD-B*, Ocak 1950, Seri: III, sy. 14-15, s. 5-28 (Ankara, 1951).
- James, Stewart, Emeritus Robinson ve A. Zajaczkowski, "Poemat Iranski Husrev u Sirin W Wersji Osmanko Tureckiej Seyhi", *Journal of The American Oriental Society*, 1964.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i", *Türk Kültürü*, 1963, c. II, sy. 14, s. 89-90.
- Kartal, Ahmet, "Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri (XI. asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ile Fars Edebiyatının Münasebetleri)", Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 696-776.
- Kartal, Ahmet, "Nizami'nin Hüsrev ü Şirin'i ile Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'inin Mukayesesi", *Türk Yurdu*, Roman Özel Sayısı, 2000, sy. 153- 154, s. 360-383.
- Kazan, Şevkiye, "Şeyhî ve Celilî'nin Hüsrev ü Şirin'leri Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 1, s. 233-249.
- Kıpçak, Mehmet, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin Mesnevisindeki Kişiler ve Eserin Şekil, Dil, Üslup İncelemesi", Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Köksal, M. Fatih, "Âhî'nin Hüsrev ü Şirin Mesnevisi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1998, sy. 6, s. 209-253.
- Kutlar, Fatma Sabiha, "Cinselliğin Estetik Anlatımı (Hüsrev ü Şirin, Hümâ vü Hümâyûn, Cemşid ü Hurşid)", *Kebikeç*, 2002, sy. 13, s. 89-109.
- Kutlar, Fatma Sabiha, "Mesnevi Nazım Şekline Genel Bir Bakış ve Türk Edebiyatı'nda Mesnevi Araştırmalarıyla İlgili Bir Kaynakça Denemesi", *Türkbilg*, 2000/1, s. 102-157.
- Levend, Ağâh Sırrı, "Celilî'nin Hüsrev ü Şirin'i", *TDAY-B 1965*, 1989, s. 103-127.
- Levend, Ağâh Sırrı, "Lâmîî'nin Ferhad ü Şirin'i", *TDAY-B 1964*, 1989, s. 85-111.
- Levend, Ağâh Sırrı, "Ahmed Rıdvan'ın Hüsrev ü Şirin'i", *TDAY-B 1966*, 1989, s. 215-258.
- Levend, Ağâh Sırrı, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten 1967*, s. 71-117.
- Menemencioglu, Nermin, "Gürzün Sesi Nereden Geliyor? (Hüsrev ü Şirin)", *Yedi Tepe*, 1966, c. XVII, sy. 121.
- Nizamî, *Hüsrev ü Şirin*, Ali Nihat Tarlan (nakl.), İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1949.
- Nizamî, *Hüsrev ve Şirin*, çev. Sabri Sevsevil, İstanbul: MEGSB Yayınları: 487, 1986.
- Ölmez, (Kargı) Zühal, "Ali Şir Nevâî Ferhad u Şirin, İnceleme- Metin, Gönül Alpay Tekin" (Tanıtma), *Türk Dilleri Araştırmaları*, sy. 5, s. 291-293.
- Özkan, Mustafa, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i ve Rumî'nin Şirin ü Perviz'i", *İlmî Araştırmalar*, 2000, sy. 9, s. 179-192.
- Özkan, Mustafa, "Hüsrev ü Şirin", *DİA*, İstanbul, 1999, c. XIX, s. 56-57
- Pürcevâdî, Nasrullah, "Çeşmedeki Şirin" ve "Hüsrev'in Aşkı", *Bûy-ı Can (Can Esintisi)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998, s. 153-172 ve 173-180.
- Pyenkovski, Liyev, *Ferhad u Sirin: Ali Sir Nevai*, Moskova, 1946-1956.
- Sertkaya, Osman Fikri, "Prof. Dr. Ananiasz Zajaczkowski ve Kutb'un Husrev ü Şirin Adlı Yayını", *Türk Dili*, Haziran 2000/ I, sy. 582.

- Seyidođlu, Bilge, "Ferhat ile Şirin", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2002, sy. 19.
- Süzer, Şengil Fatma, "Ferhat ile Şirin", Timaş Yayınları, 2000.
- Şemsiev, Parsa ve Hadi Zarif, *Alisher Navoiy: Ferhad ü Şirin*, Taşkent, 1963.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Hüsrev ü Şirin", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1339.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988.
- Tansel, Fevziye Abdullah, "Ferhad ile Şirin", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1945, s. 565-566.
- Tansel, Fevziye Abdullah, "Nizamî-Şeyhî Hüsrev ü Şirin Mukayesesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1950, c. I, sy. 2, s. 263-281.
- Tavukçu, Orhan Kemal, "Hüsrev ü Şirin Konulu Eserlerde Esas Kahraman Olarak Hüsrev veya Ferhad'ın Tercih Edilme Sebepleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2000, sy. 14, s. 59-79.
- Tavukçu, Orhan Kemal, "Ahmed Rıdvan, Hüsrev ü Şirin (İnceleme-Metin)", Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Tekin-Alpay, Gönül, *Ali Şir Nevayi: Ferhad ü Şirin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1994.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "'Hüsrev ü Şirin' ve 'Ferhad ü Şirin' Yazan Şairlerimiz", *Türk Dili*, 1952, c. I, sy. 10, s. 15-21.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i Üzerine Notlar", *Türk Dili*, 1953, sy. 25, s. 18-20.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "İran Edebiyatında 'Hüsrev ü Şirin' ve 'Ferhad ü Şirin' Yazan Şairler", *Şarkiyat Mecmuası*, 1961, s. 73-86.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Şeyhî ve Nizamî'nin Hüsrev ü Şirin'lerinin Konu Bakımından Mukayesesi", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1960, c. X, s. 25-34.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i", *Çağrı*, Konya, 1964, c. VIII, sy. 74, s. 3-8.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i", *Jean Deny Armağanı*, 1958, s. 335-348.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'i (İnceleme-Metin)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2670, 1980.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirin'inin Konusu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1959, c. IX, sy. 12, s. 89-110.
- Timurtaş, Faruk Kadri, "Türk Edebiyatı'nda 'Hüsrev ü Şirin' ve 'Ferhad ü Şirin' Hikayesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1959, c. IX, sy. 12, s. 65-88.
- Tolasa, Harun, "XV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1982, sy. 1, s. 1-13.
- Uygun, Rasime, "Ali Şir Nevai'nin Ferhad ü Şirin'i", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 1957, s. 115-130.
- Yıllar, Ömer, "Ferhad ile Şirin Hikâyesi Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

- Zajaczkowski, Ananiasz, *Hüsrev u Sirin*, Tıpkıbasım, Varşova: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963.
- Zajaczkowski, Ananiasz, "Kutb'un Hüsrev ü Şirin Adlı Eseri Hakkında", *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara, 1957, s. 159-164.
- Zajaczkowski, Ananiasz, "Die Früheste Türkische Version Des Werkes Husrav u Sirin Von Qutb", XXIV. Uluslararası Oryantalistler Kongresi, Wiesbaden, Münih, 1957, s. 412-417.
- Zajaczkowski, Ananiasz, *Najstarsza Wersja Turecka 'Hüsrev u Sirin' Qutba, Czesc I Text*, Varşova: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958.
- Zajaczkowski, Ananiasz, *Najstarsza Wersja Turecka 'Hüsrev u Sirin' Qutba, Czesc II Słownik*, Varşova: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961.

II. "Hüsn ü Aşk" Literatürü

Eski Türk Edebiyatı'nın ilk dönemlerinden itibaren, örnek alınan İran edebiyatından mühlhem kaleme alınan Hüsrev ü Şirin'lerin aksine *Hüsn ü Aşk*, örnek alınan İran edebiyatını geride bırakacak güce ulaşan klasik şiirin son döneminde yazılmış tamamen orijinal bir eserdir. Fuzuli'nin de aynı isimde, fakat daha çok *Sıhhat u Maraz* olarak bilinen ve Farsça kaleme alınmış bir mesnevisi vardır. Ancak aynı adla yazılmış olmasına rağmen, biri manzum diğeri mensur olan bu iki *Hüsn ü Aşk* isimli eser, konusu itibarıyla tamamen farklı mesnevilerdir. Aynı şekilde Şeyh-i maktul Sühreverdî'nin de kahramanlarından ikisinin adı Aşk ve Hüsn olan *Munîsü'l-Uşşâk* adlı eseri de, Gâlip'in hikayesindeki mükemmel kurgu dolayısıyla *Hüsn ü Aşk*'ın orijinallğine bir halel getir(e)mez.

Hüsn ü Aşk'ın "sebeb-i te'lif" bölümünden öğrendiğimiz üzere; Şeyh Gâlip, bir şiir meclisinde söz hazinesinin tükendiğine inanan ve Nâbî'nin *Hayrabâd*'ını okuyup, bu eserin üstüne söz söylenemeyeceğinden bahseden zamane şairlerine meydan okur: *Merd âna denir ki açâ nev-râh / Erbâb-ı vukûfu ede âgâh* diyen Gâlip, Nabi'nin eserinin gerçekte bu kadar fazla övgüyü hak etmediğini ve onun orijinal olmayan bir kıssa olduğunu söyler. Böylece *yeni bir lugat tekellüm etme* görevini de üstlenmiş olan henüz 26 yaşındaki genç şair, *gencinde resm-i nev gözetip* şiirin *reh-i nâ-reftelerinde, bîkr-i manalar, bîkr-i mazmunlar* peşinde koşar. Engin muhayyilesinin sınır tanımazlığıyla çıktığı hayal âlemlerinden devşirdiği parlak imajları, renkli hayalleri haddeden geçirerek bulmuş olduğu hazineyi tüketmek pahasına, eserinin mısralarına bir kuyumcu titizliğiyle işler ve 6 aylık kısa bir zaman zarfında *Hüsn ü Aşk*'ına vücut verir. Eseriyle bir çığır açmayı başaran Gâlip, Genceli Nizâmî'yi örnek alan Türk mesnevi edebiyatını sona erdirir ve hiçbir edebiyatta eşine rastlanmayacak güzellikte bir şaheser ortaya koyar.⁴

4 Kaya Bilgegil, "Hüsn ü Aşk'a Dair", *M. Kaya Bilgegil'in Makaleleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s. xvii.

Sözden ziyade anlama önem veren Sebk-i Hindî üslûbunun yoğun etkisinin olduğu eserde, bilmeceye dönüşecek kadar derin, girift, zarif ve ince bir hal alan anlam, adeta eserin bütününde hissedilen musikî perdesinin gerisinde sema' eder.

Klasik mesnevilerden hacimce oldukça küçük olan *Hüsn ü Aşk*, bu özelliğiyle mesnevi türü için oldukça sıkışık bir durum arz eder. Geleneksel yapının içinde olan okuyucular için anlaşılması hiç de zor olmayan yoğun metinlerarası göndermeler, eserin sıkıştırılmışlığının daha da artmasına sebep olmuştur. Gâlip, karakterlere ve olaylara yüklediği ağır simgesel miras ile açıklama ve sergileme ihtiyacını en aza indirgemeyi başarmış ve bu sayede İslam dünyası romansları konusunda verdiği mükemmel bilgiyle kendi türünün bir özeti olabilmıştır.⁵

Şeyh Gâlip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevîsi üç boyutlu bir resmi andırır. Üç boyutlu resmin derinliğinde yatan anlam gibi, mesnevîde de sembolik yapının gerisine gizlenmiş bir dünya bulmak mümkündür. Tasavvufî sembolik bir eser olan *Hüsn ü Aşk*, vahdet-i vücüt felsefesi içinde dervişliği anlatır. Mesneviye ismini veren kahramanlar, sembolik anlamlarıyla ön plâna çıkar. Aşk ve güzellik gibi soyut kavramlar şahıslştırılarak; Aşk, çileye soyunan müridin, Hüsn ise müridin kendisinde yok olacağı "Mutlak Varlık"ın sembolü olur. Eser üzerine yapılacak basit bir okuma, onu beşerî bir aşk hikâyesinden öteye götürmez. Eser, ancak sembollerin diline kulak verildiğinde kendisini ifşa edip, okuyucusuna Mevlevîlikte geçirilen bir iç tekâmülü anlatır.⁶

Mesnevîde Hüsn ve Aşk'ın yanında; Aşk'ın Hüsn'e ulaşmak amacıyla, Hisâr-ı Kalp'e yaptığı içsel yolculukta karşılaştığı haller, yaşadığı yer ve muhatap olduğu şahıslar da birer sembol olarak karşımıza çıkar.

Şeyh Gâlip, çileye soyundurduğu müridi, Aşk; müridin içinde bulunduğu Mevlevî cemaatini, Benî Mahabbet; tekkesini, Mekteb-i Edeb; Şeyhini, Molla-yı Cünûn; asırlar ötesinden kendisine el uzatan gönül mimarı Mevlânâ'yı (*Mesnevi*'yi), Sühan; bulunduğu ortamın ruhundaki yeşermelerini, Nüzhetgâh-ı Mânâ; gönlüne boşalan nuru, Havz-ı Feyz; Mutlak Güzel'ini, Hüsn; ona ulaşma yolunda temizleyeceği gönlünü, Hisâr-ı Kalb; Hüsn-i Mutlak'la yek-vücut oluncaya dek karşılaştacağı müşkilleri ve ruh halini, Kuyu, Cadı, Dev, Ateş Denizi, Kış ve Karanlık, Hoşrûba, Zatü's- Suver Kalesi gibi sembollerle ifade etmiştir.

Hüsn ü Aşk Bibliyografyası

Akkaya, Mehmet, "Hüsn ü Aşk'tan Bir Bölük Anka'ya", *Evrensel Kültür*, sy. 138.

Aktaş, Şerif, "Bir Anlayışın Romanı: Hüsn ü Aşk", *Şeyh Galip Kitabı*, Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 18, 1995, s. 123-130.

5 Victoria Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 96.

6 Necmettin Türinay, "Klasik Hikâyenin Son Merhalesi Hüsn ü Aşk", *Şeyh Galip Kitabı*, Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 18, 1995, s. 102.

- Aktaş, Şerif, "Roman Olarak Hüsni ü Aşk", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1983, sy. 27, s. 94-108.
- Alpaslan, Ali, *Şeyh Galip*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Altun, Kudret, "Hüsni ü Aşk'ta Gece Nûr-ı Siyahtan Aydınlığa", *İlmî Araştırmalar*, 2000, sy. 10, s. 9-18.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Kuğunun Son Şarkısı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- Ayvazoğlu, Beşir, "Yaşayan Şeyh Galip", *Şeyh Galip Kitabı*, Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 18, 1995, s. 87- 122.
- Bilecik, Fahrünnisa, "Galata Mevlevihanesi Postnişinlerinden Mehmed Esad Dede (Şeyh Galib)'nin Hüsni ü Aşk Mesnevisi'nin Dil Yönünden İncelenmesi", *Birinci Uluslararası Mevlana, Mesneviler ve Mevlevihaneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001)*, Manisa, 2002.
- Bilgegil, Kaya, "Hüsni ü Aşk'a Dair", *M. Kaya Bilgegil'in Makaleleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Cengiz, Hayriye, "Şeyh Gâlib'de Tasavvuf ve Hüsni ü Aşk", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000.
- Çelebi, Asaf Halet, "Hüsni ü Aşk", *Büyük Doğu Dergisi*, 1954, sy. 6, s. 7.
- Çolak, Fatma, "Hüsni ü Aşk'ta Seyr u Sülûk", *Şebnem*, Ekim-Kasım-Aralık 2002, s. 51.
- Dara, Ramis, "Şeyh Galip: Hüsni ü Aşk", *Çağdaş Eleştiri*, 1981, c. III, s. 38-41.
- Demirel, Şener, "Hüsni ü Aşk'ta Ateşle İlgili Teşbih Unsurları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Temmuz 2005, sy. 15/2, s. 81-107.
- Dilemre, Ahmet Cevat, "Hüsni ü Aşk", *Muhit*, 1948, sy. 7, s. 41.
- Doğan, Ahmet, "Hüsni ü Aşk'ta Sembolik Anlatım", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sy. 9/1, s. 87-98.
- Doğan, Ahmet, "Arketipsel Sembolizm Bağlamında 'Hüsni ü Aşk'", *Ada (Edebiyat- Kültür Dergisi)*, Yaz 2005, sy. 5, s. 96-101.
- Doğan, Ahmet, "Hüsni ü Aşk'ta İmgeler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, c. XVI, sy.1, s.109-119.
- Doğan, Ahmet, "Hüsni ü Aşk'ta Kuyu Sembolü", *Millî Folklor Dergisi*, Kış 2005, sy. 68, s. 180-189.
- Doğan, M. Nur, *Şeyh Galib: Hüsni ü Aşk (Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Doğan, Muhammet Nur, "Leylâ ve Mecnun ile Hüsni ü Aşk'ta Yol Metaforu", Kırıkkale Üniversitesi I. Ulusal Sosyal Bilimler Sempozyumu.
- Erdoğan, Mustafa, "Türk Edebiyatı'nda Bilinmeyen İlginç Bir Eser: Manzûm Hüsni ü Aşk Tiyatrosu", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi*, Kış 2003, sy. 28, s. 247.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Şeyh Galip Hayati ve Eserleri*, İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1935.
- Genç, İlhan, "Hüsni ü Aşk Hikayesi Kahramanı "Aşk"ın Manevî Yolculuğunun Retorik Boyutu", Kırıkkale Üniversitesi I. Ulusal Sosyal Bilimler Sempozyumu.
- Gölpınarlı, Abdulkâî, *Şeyh Galib: Hüsni ü Aşk*, İstanbul: Altın Kitaplar, 1968.
- Gölpınarlı, Abdulkâî, *Şeyh Galib: Seçmeler ve Hüsni ü Aşk*, İstanbul: Murat Matb., 1978.

- Gölpınarlı, Abdulkakı, *Şeyh Galip Divanından Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.
- Güngör, Recep Şükrü, *Hüsn ile Aşk: Sevgi Sonbaharında Açan Aşk Gülleri*, Timaş Yayınları, 2003.
- Holbrook, Victoria, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Holbrook, Victoria, "Mazmun mu Klişe Yoksa Devralınmış Mazmun Kavramı mı", *Şeyh Galip Kitabı*, Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 18, 1995, s. 131-141.
- Holbrook, Victoria, "Alegorinin Ölümü, Hüsn ü Aşk'ın Özgünlüğü", *Defter*, 1996, sy. 27, s. 65-80.
- İpekten, Haluk, *Şeyh Galip (Hayatı, Sanatı, Şiirleri)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.
- İyilik, Ahmet, "Hüsn ü Aşk", *Hece*, Aralık 2002, sy. 72.
- Kocabaş, Şakir, "Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ıyla İlgili Bazı Düşünceler", *Yönelişler*, 1985, c. IV, sy. 41-43, s. 30-35.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Hüsn ü Aşk'ın Bugünkü Dille Nesre Çevirisi*, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1944.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Şeyh Galib: Hüsn ile Aşk*, İstanbul, 1944.
- Necdet, Ahmet; (*Şeyh Galib*) *Hüsn ü Aşk 'Güzellik ve Aşk'*, İstanbul: Adam Yayınları, 2003.
- Oflazoğlu, Turan, *Güzellik ile Aşk*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Okay, Orhan ve Hüseyin Ayan, *Şeyh Gâlib: Hüsn ü Aşk*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1992.
- Okçu, Naci, *Şeyh Gâlib, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumi Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara: Tamer Ofset, 1993.
- Okçu, Naci, "Şeyh Galib'in Divanı ile Hüsn ü Aşk'ındaki Tasavvufi Unsurlar", Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1978.
- Okçu, Naci, "Hüsn ü Aşk", *DİA*, İstanbul, 1999, c. XIX.
- Oral, Hüseyin, *Şeyh Galip: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul: Yeni Asya, 1989.
- Öztürk, Serdar, "The Initiation Processes of Characters and Quest Motive in The Pilgrim's Progress by John Bunyan and in Beauty and Love By Şeyh Galip", Doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2004.
- Seçilir, Alper, "'Kalp Kalesi'nden 'Hüsn ü Aşk'a", *Türk Edebiyatı*, Temmuz 2005, sy. 381, s. 36-41.
- Şeyh Galib, *Divân-ı Şeyh Galib (Hüsn ü Aşk)*, Kahire: Bulak Matbaası, 1252.
- Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, (Tâhir'ül Mevlevî Baskısı), İstanbul: Mahfil Mecmuası Yayını, 1341.
- Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, İstanbul: Matbaa-i Ebuuzziya, 1304.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Avize Gibi Renk ve Işık Dolu Şiir", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1995, s. 521.
- Tansel, Fevziye Abdullah, "Makber'de Hüsn ü Aşk Tesirleri", *Şeyh Galip Kitabı*, Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 18, 1995, s. 227-231.

- Türinay, Necmettin, "Klasik Hikâye Lirik Aşk Romanları ve Şeyh Galip", *Türk Edebiyatı*, 1996, sy. 270, s. 22-24.
- Türinay, Necmettin, "Klasik Hikâyenin Son Merhalesi Hüsn ü Aşk", *Şeyh Galip Kitabı*, Beşir Ayvazoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 18, 1995, s. 87-122.
- Varişoğlu, Mehmet Celal, "Hüsn'ü Aşk'ta Kozmografya", *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Bahar 2005, sy. 33, s. 149-166.
- Varişoğlu, Mehmet Celal, "'Öl ve Ol' Fikri Çerçevesinde Hüsn ü Aşk Kahramanı Aşk'ın Kendini Bulma ve Tanıma Süreci", Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 26-27 Kasım 2004.
- Varişoğlu, Mehmet Celal, "Aşk'ın Metaforik Yolculuğunda Sühan'ın Rolü", I. Ulusal Sosyal Bilimler Sempozyumu, "Bir Metafor Olarak Yol/Yolculuk", Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 9-10 Aralık 2004.
- Yenikale, Ahmet, "Hüsn ü Aşk (Tahlil)", Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 1996.
- Yüksel, Sedit, *Şeyh Galip Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 207, 1980.

A Literature on Husrav u Shirin and Husn u Ashk in the Old Turkish Literature

Ahmet DOĞAN

Abstract

"Husrav u Shirin" and "Husn u Ashk" are two separate pieces of works written in the form of "masnavi" poetry, belonging to the Old Turkish Literature. These works can be said to have a distinguished importance in displaying the characteristic of "masnavi" poetry in our literature.

"Husrav u Shirin", which takes its subject from the Nizami's same titled work as it was written by a great deal of poet at different times. This masnavi sometimes was written poetically under the title of "Ferhad u Shirin" or "Farhadname" just because of its character, Farhad being so significant. "Husrav u Shirin"s follow the examples of Persian when their subjects and the constitutions of their plots are taken into consideration; however, they were able to gain on originality with their style of wording. On the other hand, *Husn u Ashk* that puts on end to the Turkish "masnavi"s in to imitate Nizami with both its subject and its style has a unique characteristic.

For their very own characteristics, this "masnavi" s has been the subject of many researches. In this article, after the "masnavi"s are introduced briefly, one bibliography of the Works done on them are tried to be given.

Keywords: Husrav u Shirin, Farhad u Shirin, Husn u Ashk, Masnavi, Sheykh Gâlip.

Eski Türk Edebiyatı'nda Hüsrev ü Şirin ve Hüsn ü Aşk

Ahmet DOĞAN

Özet

Hüsrev ü Şirin ve *Hüsn ü Aşk*; Eski Türk Edebiyatı'nın mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan iki ayrı mesnevisidir. Bu eserlerin, edebiyatımızda mesnevi nazım şeklinin tekâmülünü göstermesi bakımından ayrı bir önem arz ettiği söylenebilir.

Konusunu Genceli Nizamî'nin aynı adlı eserinden alan *Hüsrev ü Şirin* mesnevisi, değişik zamanlarda birçok şair tarafından işlenmiştir. Mesnevi, bazen hikâye kişilerinden Ferhad'ın ön plana çıkartılması nedeniyle *Ferhad ü Şirin* yahut *Ferhadnâme* isimleriyle de nazma çekilmiştir. Konu ve olay örgüsü itibarıyla Farsça örnekleri takip eden Hüsrev ü Şirin mesnevileri, ancak söylenişleri bağlamında bir orijinaliteye sahip olabilmişlerdir. Öte taraftan Genceli Nizamî'yi örnek alan Türk mesneviciliğine son veren *Hüsn ü Aşk* ise, hem konu hem de söyleniş bakımından eşsiz bir özellik arz eder.

Kendilerine has daha pek çok özellikleri nedeniyle, bu mesneviler birçok değerli araştırmaya konu olmuştur. Bu yazıda mesneviler kısaca tanıtıldıktan sonra onlar üzerine yapılan çalışmaların birer bibliyografyası verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:: Hüsrev ü Şirin, Ferhad ü Şirin, Hüsn ü Aşk, Mesnevi, Şeyh Gâlip.